

УДК 159.99

Формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів в процесі навчання у вищому навчальному закладі

Попова Г.В., Книш А.С.

В данной статье рассматриваются основные подходы к подготовке профессиональных психологов-тренеров в вузе. Представлены результаты исследования актуального уровня развития личностной готовности к профессиональной деятельности будущих психологов. Рассмотрена факторная структура карьерно-профессиональных ориентаций будущих психологов. Выделены основные пути формирования готовности к профессиональной деятельности психологов-тренеров. Представлены базовые блоки программы формирования готовности к профессиональной деятельности будущих психологов-тренеров.

Ключевые слова: психолог-тренер, готовность к профессиональной деятельности, профессиональная идентичность.

У даній статті розглядаються основні підходи до підготовки професійних психологів-тренерів у виші. Представлені результати дослідження актуального рівня розвитку особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів. Розглянуто факторну структуру кар'єрно-професійних орієнтацій майбутніх психологів. Виділені основні шляхи формування готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів. Зроблені висновки щодо ефективності розробленої програми.

Ключові слова: психолог-тренер, готовність до професійної діяльності, професійна ідентичність.

The article describes the most important approaches to the training of professional coaches. The results of the structural component studies of personal readiness for future professional activity of psychologists-coaches are given. The factor structure of career and professional orientations of future psychologists are shown. The specific technologies and ways of forming readiness for future professional activities in psychologists-trainers are proposed. The basic blocks of the program of personal readiness formation for professional activity are described. The conclusions on the effectiveness of the training program are done.

Keywords: psychologist-coach, readiness for professional activity, professional identity.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття широкого розвитку набули різні напрямки та види психологічного тренінгу. Тренінги представляють собою навчальну технологію, орієнтовану на використання активних методів групової роботи. Вони дозволяють вирішувати завдання, що пов'язані з розвитком навичок спілкування, керування власними емоційними станами, самопізнанням, самосприйняттям тощо. Важливим інструментом підготовки до професійного спілкування тих працівників, ефективність діяльності яких пов'язана з комунікативними навичками став соціально-психологічний тренінг. Великої популярності набули також особистісно орієнтовані тренінги, що дозволяють людині краще пізнати себе і активно змінювати своє життя.

В цілому психологічний тренінг у сучасному суспільстві є інструментом психокорекції, розвитку та навчання особистості в різних сферах життя – від суто особистого до професійного та публічного. Сучасні психологи-тренери мають свою вузьку спеціалізацію та спрямовані на роботу з певними групами клієнтів. З кожним роком тренерська діяльність все більше набуває рис професійної, а не любительської, що гостро ставить питання про підготовку професійних психологів-тренерів, як з методичного, так і з особистого боків.

Аналіз останніх досліджень. В останні десять-п'ятнадцять років вітчизняними та російськими вченими було опубліковано багато робіт присвячених психологічному та соціально-психологічному тренінгу: підкреслювалася ефективність психологічного тренінгу у формуванні професійних навичок та вмій (Л.І. Бондарева, Г.В. Старшенбаум, Т.В. Гора); аналізувалася роль тренінгу в корекційній роботі (Т.І. Аврамова, С.Г. Шебанова, Ж.В. Жаданова); розглядалися можливості тренінгу в формуванні різних сторін групової комунікації (Н.М. Ликова, І.О. Рудакова, Н.М. Беленкова).

При, здавалось би, повній згоді вчених щодо важливості та необхідності тренінгу в практиці професійного психолога, майже повністю відсутні роботи, що були б присвячені проблемам становлення професійного психолога-тренера. Лише в останні роки з'являються окремі публікації присвячені питанням, пов'язаним з формуванням практичних вмій та навичок тренерської діяльності у майбутніх психологів (Л.М. Кроль, К.Л. Михайлова, І.В. Вачков, І.В. Шевцова, Є.В. Сидоренко, Г.В. Попова, Н.Е. Мілорадова). Та питання особистісного становлення майбутніх спеціалістів в сфері тренінгу досить залишається недослідженим.

Проведені нами емпіричні дослідження дозволяють стверджувати, що серед студентів психологічних спеціальностей на даний момент існує досить велика група, що вже під час навчання свідомо обирає тренінгову діяльність у якості професійної спеціалізації. При цьому варто зазначити, що у вітчизняній вищій освіті відсутній єдиний підхід до підготовки майбутніх психологів-тренерів, які б володіли не тільки загальними знаннями про соціально-психологічний тренінг та поверховими вміннями проведення тренінгових вправ, а й усіма необхідними в тренерській діяльності компетенціями

та високим рівнем сформованості особистісної готовності до діяльності.

Мета статті полягає у представленні навчально-практичної програми підготовки до професійної діяльності майбутніх психологів, що обирають спеціалізацію професійного психолога-тренера.

Виклад основного матеріалу. В сучасній психології прийнято визначати особистісну готовність до професійної діяльності як важливе професійне утворення, що включає в себе адекватні вимогам професії риси характеру та темпераменту; набір необхідних для здійснення професійної діяльності здібностей та знань, умінь і навичок; стійку систему мотивів та спрямованостей; професійно важливі психофізіологічні особливості (М.І. Дьяченко, Л.О. Кандибович, З.Н. Курлянд) [2, 5].

Нами було визначено, що структуру особистісної готовності до професійної діяльності складають такі компоненти:

- операційний компонент (знання, вміння та навички, що є необхідними для забезпечення якісного виконання професійно важливих задач психолога-тренера) [4];
- особистісний компонент (особистісні риси та якості, що є необхідними для здійснення професійної діяльності психолога тренера) [3, 8];
- емоційний компонент (позитивне емоційне відношення до професії психолога-тренера та активність у оволодінні професійно важливими знаннями та навичками);
- соціально-професійний компонент (глибина розуміння всіх тонкощів діяльності професійного психолога-тренера та високий рівень сформованості професійної ідентичності).

Для визначення психологічних особливостей розвитку особистісної готовності до професійної діяльності нами було проведено дослідження з використанням психодіагностичних опитувальників та авторської анкети. В дослідженні приймали участь 228 студентів першого, другого, третього, четвертого та п'ятого курсів спеціальності «Психологія» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Для діагностики рівня розвитку операційного компоненту особистісної готовності на основі моделі професійної компетентності психолога-тренера, запропонованої М. Кролем та Є. Михайловою, була розроблена анкета, що була використана нами для дослідження глибини розуміння майбутніми психологами важливості різних компонентів розробки та проведення тренінгу.

Для діагностики рівня розвитку емоційного компоненту особистісної готовності використовувалася методика дослідження професійної ідентичності студентів У.С. Родигіної.

Для діагностики рівня розвитку особистісного компоненту готовності до професійної діяльності нами було використано методики «КОС2», «Лідер», «Якорі кар'єри», «Групові ролі» та методика діагностики емпатичних здібностей В.В. Бойко.

Для діагностики рівня розвитку професійного компоненту була використана решітка Г. Келлі, що дозволяє виявити рівень несвідомої ідентифікації з професійним психологом-тренером.

Після проведення дослідження всі дані були оброблені за допомогою методів описової та багатовимірної математичної статистики. Для визначення основних професійно-кар'єрних орієнтацій було застосовано метод факторного аналізу, що дозволяє досить ефективно вивчити особливості взаємозв'язків між досліджуваними змінними та суттєво скоротити їх кількість для більш конкретного опису даних. За результатами проведення факторного аналізу було виділено 5 основних груп професійно-кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів, що представлені нижче.

Інструментальна орієнтація (12,19% дисперсії). Майбутні психологи цієї групи на високому рівні ідентифікують себе з психологом-тренером. Вони розуміють важливість усіх без винятку необхідних тренеру компетенцій. Вони володіють хистом до організаційної роботи та лідерства, високо цінують професійну автономію. Найбільш значущими якорями кар'єри для представників цієї групи є: інтеграція стилів життя та підприємництво. Найбільш слабким місцем представників цієї групи є здатність до емпатії. Тож можна констатувати, що надмірною зосередженістю на інструментальній стороні тренерської діяльності, представники цієї групи намагаються врівноважити брак здібностей у сфері розуміння та співчуття.

Організаційна орієнтація (8,57% дисперсії). Представники цієї групи на високому рівні ідентифікують себе з психологом-тренером та відрізняються добре розвиненими емпатійними, комунікативними та організаційними здібностями. Найважливішою компетенцією в діяльності психолога-тренера майбутні психологи вважають здатність до трансформації мети тренінгу в систему конкретних завдань та практичних вправ. Вони володіють схильністю до виконання цілого ряду командних ролей, пов'язаних з генерацією ідей, організацією роботи, критичною оцінкою результатів. Сильною стороною представників цієї групи є виражена здатність до ефективної координації групової роботи. Слабкою стороною є недостатня обізнаність в сфері організації та проведення тренінгу.

Орієнтація на стабільність (6,36% дисперсії). Представники цієї групи не ідентифікують себе з психологом-тренером. Вони відрізняються недостатньо розвиненими організаційними, комунікативними та лідерськими здібностями. Головними орієнтирами в їх професійній діяльності є усталеність місця роботи та професійна компетентність. Як правило, майбутні психологи цієї групи не вважають тренерську діяльність можливим для себе напрямком професійного розвитку.

Орієнтація на групову роботу (5,71% дисперсії). Представники цієї групи не ідентифікують себе з психологом-тренером. Вони високо оцінюють необхідність в тренерській роботі вміння працювати з різновіковими групами, вміння пристосовуватися до мінливих умов праці, вміння давати інформативні професійні оцінки. Психологи цієї групи володіють дуже добрими організаційними здібностями.

Управлінська орієнтація (5,31% дисперсії). Представники цієї групи не ідентифікують себе з психологом-тренером. В діяльності тренера вони вважають важливим тільки вміння проведення вправ з групою. В першу чергу психологи цієї групи орієнтовані на організаційну та управлінську діяльність.

Незважаючи на виражену різницю в проявах професійних та кар'єрних спрямувань майбутніх психологів різних груп, ми маємо відзначити, що майже всі опитувані мають схожі професійні «недоліки», такі як: недостатній розвиток професійно важливих в психологічній діяльності якостей, слабка обізнаність у можливостях та особливостях проведення тренінгу, недостатній рівень професійної ідентичності.

Для вирішення загальних проблем становлення професійної ідентичності майбутніх психологів та специфічних проблем майбутніх психологів-тренерів нами була розроблена навчально-практична програма з використанням методів та технік активного навчання. Метою програми було визначено формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів. Незважаючи, на досить конкретну мету, маємо зазначити, що дана програма є дуже корисною для професійного розвитку не тільки студентів з високим рівнем ідентифікації з професійними психологом-тренером, але й тих студентів-психологів, які не збираються пов'язувати свій професійний шлях з тренерською діяльністю.

Навчально-практична програма містить 7 основних блоків, які реалізуються на протязі 80 навчальних годин та включають в себе міні-лекції, навчальні кейси, ділові та рольові ігри, домашні завдання та обов'язкові форуми обміну думок. В рамках програми перед учасниками ставиться основне завдання – створення професійного психологічного тренінгу. Зміст програми коротко представлений у таблиці 1.

Таблиця 1

Програма формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів

Назва блоку	Основні завдання для студентів
Маркетинговий	- вивчення особливостей ринку тренінгових послуг; - дослідження «вакантних» сфер для проведення тренінгу; - дослідження різних категорій потенційних клієнтів тренінгу, їх психологічних особливостей, запитів і потреб.
Логістичний	- визначення необхідних матеріалів для проведення тренінгу; - визначення необхідних вимог до організації приміщення для проведення тренінгу; - складання кошторису тренінгу.
Програмний	- вивчення особливостей структури тренінгу; - ознайомлення з поняттям тренінгових блоків; - розробка дизайну тренінгу.
Груповий	- практичне оволодіння навичками управління груповими процесами.
Презентаційний	- відпрацювання іміджу тренера; - розробка презентації тренінгової програми.
Експертний	- проведення презентації, розроблених студентами програм тренінгу на завершальному форумі за участю незалежних експертів, що є професійними психологами-тренерами.
Дебрифінг за результатами презентації	- узагальнення всього шляху створення студентами тренінгової програми, обмін думками щодо можливості та особистісної готовності до ведення тренінгу.

Програма реалізовувалась протягом 2 років. В рамках дисципліни ми виділили три взаємопов'язаних частини: теоретичну підготовку з проблем групової роботи психолога та створення відповідних програм; практичну підготовку, що представляє собою участь студентів у тренінгових заходах за авторською програмою методичного тренінгу; ігрове проектування, що представляє собою самостійну командну творчу роботу студентів при активній фасилітації викладачів. У навчальній групі були створені мікрогрупи по 5-7 студентів, які творчо розробляли проект реальної діяльності психолога-тренера. Основною метою ігрового проектування для кожної мікрогрупи було створення «продукту» - тенінгової програми, додатковими цілями були маркетингове дослідження потенційного ринку пропозиції тренінгових програм і реклама презентація розробленої в мікрогрупі програми.

У ході підсумкового дебрифінгу студенти - учасники програми відзначали, що у них різко розширилися уявлення про майбутню реальну професійну діяльність психолога- тренера; вони набули конкретних практичних навичок роботи психолога зі створення тренінгової програми та її просування. У ході проектування тренінгових програм студенти мали можливість оволодіти наступними компетенціями: опанувати стратегією побудови програми соціально- психологічного тренінгу (СПТ); опанувати професійний інструментарій (тренінгові заходи); навчитися досліджувати «попит» і «пропозицію» на ринку тренінгових послуг, проводити тематичне маркетингове дослідження; рекламувати і просувати тренінговий продукт; позиціонувати себе, як фахівця - психолога. Найважливішим для багатьох учасників програми було «приміряння» на себе ролі психолога-тренера і усвідомлення своєї особистої готовності займатися даним видом професійної діяльності. Так, за результатами проходження

програми частина студентів прийняли рішення про додаткове вдосконалення в сфері ведення тренінгу, з прицільною орієнтацією на проходження спеціальної програми вже за рамками вишу.

Перспективою даного напрямку психолого-педагогічної діяльності є організація регулярної практики з апробації розроблених студентами тренінгових програм.

Таким чином, розроблена нами програма дозволяє за досить короткий час вирішити цілу низку питань, що стосуються професійного - особистого розвитку майбутніх психологів-тренерів.

По-перше, вона дозволяє ознайомити студентів зовсім різних кар'єрно-професійних спрямувань з можливостями тренінгу в рамках здійснення професійної діяльності психолога.

По-друге, програма дає можливість на практиці відпрацювати технічні моменти, пов'язані з розробкою та проведенням психологічного тренінгу; за рахунок великої кількості вправ та кейсів, спрямованих на розвиток навичок взаємодії в умовах групи, вона дозволяє суттєво підвищити рівень розвитку професійно важливих якостей майбутніх психологів

По-третє, програма сприяє усвідомленню студентами власних особистих можливостей в даній професійній сфері, розширює їх уявлення щодо власних перспектив на майбутню професійну діяльність.

Висновки. Незважаючи на те, що в сучасній вітчизняній та зарубіжній психології існує безліч різноманітних підходів до підготовки професійних психологів-тренерів, жоден з них не пристосований для застосування в умовах вищого навчального закладу. На сьогоднішній день серед майбутніх психологів існує досить велика кількість студентів, що на високому рівні ідентифікують себе з професійним психологом-тренером та не володіють необхідними якостями, знаннями та навичками для ведення тренерської діяльності. Саме тому пріоритетне значення для сучасної педагогічної психології має розробка навчальної програми, спрямованої на формування особистісної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів-тренерів.

Впроваджена в навчальний процес запропонована нами навчально-практична програма підготовки майбутніх психологів-тренерів виконує свої функції щодо ознайомлення майбутніх психологів з можливостями психологічного тренінгу, з базовим технологіям та технікам його ведення, та усвідомлення учасниками програми своїх власних можливостей виконувати цю діяльність. Програма має просту та чітку структуру і може застосовуватися як в роботі зі студентами в умовах вищого навчального закладу, так і за його межами з професійними психологами, що прагнуть оволодіти технологією проведення психологічного тренінгу.

Література

1. Вачков И.В. Подготовка ведущих тренинговых групп. Основы технологии группового тренинга / И.В. Вачков – М.: Ось 89, 1999. – 176 с.
2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко – Минск: БГУ, 1976. – 175 с.
3. Ковальов О.Г. Психология личности / О.Г. Ковальов – [3-тє вид.] – М., 1970 – 391 с.
4. Кроль Л.М. Тренинг тренеров: как закалялась сталь /Л.М. Кроль, Е.Л. Михайлова – М.: Класс, 2002. - 192 с.
5. Курлянд З.Н. Професійно-креативне середовище ВНЗ – передумова підвищення якості підготовки майбутніх фахівців / З.Н. Курлянд //Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития – 2009 - №1 – С. 18-26.
6. Макшанов С.И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика /С.И. Макшанов - СПб.: Образование, 1997. – 238 с.
7. Попова Г.В. Подготовка будущих психологов к практической деятельности тренера социально-психологического тренинга методами игрового проектирования / Г.В. Попова, Н.С. Милорадова // Теория і практика управління соціальними системами. – 2012.- №4. – С. 124-130.
8. Сидоренко Е.В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е.В. Сидоренко - СПб.: Речь, 2008. — 208 с.

Literatura

1. Vachkov Y.V. Podhotovka vedushchyykh trenynhovykh hrupp. Osnovy tekhnolohyy hruppovoho trenynha / Y.V. Vachkov – М.: Os'89, 1999. – 176 s.
2. D'yachenko M. Y. Psykholohycheskiye problem hotovnosti k deyatel'nosti / M.Y. D'yachenko – Mynsk: BHU, 1976. – 175 s.
3. Koval'ov O.H. Psykholohiya osobystosti / O.H. Koval'ov – [3-tye vyd.] – М., 1970 – 391 s.
4. Krol' L.M. Trenynh trenerov: kak zakalyalas' stal' / L.M. Krol', E.L. Mykhaylova - M.: Klass, 2002. - 192 s.
5. Kurlyand Z.N. Profesiyno-kreatyvne seredovyshe VNZ – peredumova pidvyshchennya yakosti pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv / Z.N. Kurlyand //Pedahohycheskaya nauka: ystoriyya, teoryyya, praktyka, tendentsyy razvytyyya – 2009 - №1 – S. 18-26.
6. Makshanov S.Y. Psykholohiya trenynha: Teoryyya. Metodolohyya. Praktyka / S.Y. Makshanov - SPb.: Obrazovanye, 1997 – 238 s..
7. Popova H.V. Podhotovka budushchyykh psykholohov k praktycheskoy deyatel'nosti trenera sotsyal'no-psykholohycheskoho trenynha metodamy yhrovoho proektyrovanyyya / G.V. Popova, N.E. Myloradova //Teoriya i praktyka upravlinnya sotsial'nymy systemamy. – 2012.- №4. – S. 124-130.
8. Sydorenko E.V. Trenynh kommunykativnoy kompetentnosti v delovom vzaymodeystviyy / E.V. Sydorenko - SPb.: Rech', 2008. – 208 s.